

בס"ד | סוד הנוכחות | למה במסורת הארץ ישראלית הקדושה לא מנותקת מהמשפחה?

כשאנחנו חושבים על זוגיות במקורות חז"ל, הרבה פעמים מתעורר בנו מעין "קוץ" בבטן. לעיתים נדמה לנו שמערכות יחסים, אהבה וזוגיות הם ערכים מערביים שהיהדות לקחה ממקורות זרים, בעוד שהיא עצמה תרמה לעולם רק ערכים מופשטים כמו חירות, מוסר ושבט. המודל שעליו רובנו גדלנו הוא המעשה המפורסם של רבי עקיבא ורחל - סיפור שאמור להיות סמל של הקרבה למציונות, אך בפועל מתאר מציאות שבה הבעל עוזב את הבית ל-24 שנים ארוכות לטובת לימוד תורה.

אך איזה מן מודל זוגי יש במציאות שבה אין נוכחות זוגית כלל?

המודל הבבלי: ניתוק והקרבה

כדי להבין את הפער הזה, עלינו להבחין בין שתי מסורות שונות בתכלית שחיו זו לצד זו: המסורת הבבלית והמסורת הארץ-ישראלית. התלמוד הבבלי, המשקף חיים בגלות, מציג פעמים רבות מודל של ניתוק מחיי המעשה ומהבית למען ההתעלות בתורה.

במסורת זו (1-2), רבי עקיבא אכן עוזב את רחל ל-12 שנים, ולאחר מכן חוזר לעוד 12 שנים נוספות לאחר ששמע אותה אומרת לזקן אחד שאם הדבר תלוי בה, היא הייתה מסכימה שיצא לתקופה דומה נוספת. במסורת הבבלית, כשרחל מגיעה בסוף התקופה לנשק את רגליו, היא בוחרת לא להשאל בגדים נאים משכנותיה, ומצדיקה זאת במשפט קשה מאוד: "יִדְעַ צְדִיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ". בהתאמה, ההלכה בבבל מתירה לתלמידים לצאת ללמוד תורה רחוק מהבית למשך שנתיים או שלוש אפילו ללא רשות האשה (18-19). זהו מודל שמתעדף נתק לשם הישגיות תורנית, ולעיתים רואה את האשה כפונקציה שתפקידה לאפשר זאת.

המסורת הארץ-ישראלית: שותפות ונוכחות יומיומית

לעומת זאת, המסורת הארץ-ישראלית מציגה תפיסה הפוכה לחלוטין, הדורשת נוכחות זוגית מתמדת ושותפות מלאה במשימות החיים.

במקורות הארץ-ישראלים (כגון אבות דרבי נתן והתלמוד הירושלמי [7-15]), הביוגרפיה של רבי עקיבא נראית אחרת לגמרי. רבי עקיבא כלל לא עזב את הבית לשנים ארוכות! מתוך תובנה אישית של "אֲבָנִים שֶׁחֲקוּ מִיָּם", הוא הולך ללמוד יחד עם בנו הקטן אצל מלמד התינוקות. הוא חוזר לביתו מדי יום ביומו, עובד כחוטב עצים עני, מתפרנס ממכירת חצי מהעצים, ומשתמש בשאר כדי להתחמם וללמוד בלילות. הנוכחות שלו בבית הייתה כל כך מורגשת, עד שהשכנים התלוננו על עשן המדורות שלו. בנוסף, נולדו להם בנים ובנות לאורך השנים, מה שמעיד על חיי משפחה טבעיים ונוכחים.

מעבר לנוכחות הפיזית, המסורת הארץ-ישראלית מדגישה נוכחות בקבלת החלטות. כאשר מבקשים למנות את רבי עקיבא ל"פרנס" (מנהיג ציבורי), הוא אינו מקבל את התפקיד מיד, אלא עונה: "רוֹצֶה אֲנִי לְהִמָּלֵךְ בְּבֵיתִי" (15) - אני הולך להתייעץ עם אשתי. הציבור עוקב אחריו ושומע כיצד בני הזוג מנהלים שיחה עמוקה על המחיר שהתפקיד יגבה, מתוך הבנה שהביזוי והקשיים הציבוריים ישפיעו על חייהם המשותפים.

לכן, כשרבי עקיבא מתעשר ובוחר לקנות לאשתו את התכשיט היקר ביותר שקיים ("עיר של זהב"), הוא מנמק זאת בפני תלמידיו המשתאים במשפט: "הֲרֵבָה צָעַר נִצְטַעֶרָה עִמִּי בַתֶּרָה" (13). היא לא הייתה רכוש שעוזבים מאחור, אלא שותפה שוות-ערך שהקריבה ועברה איתו כל קושי בדרך.

משה וציפורה: פרישות היא חריגה, לא מודל לחיקוי

כדי לחדד את האיסור להתנתק מהתא הזוגי לטובת "רוחניות", התנאים לוקחים אותנו אל סיפורם של משה וציפורה (3-6). מרים מבחינה שציפורה מפסיקה להתקשט ב"תכשיטי נשים", וחושפת את הכאב והמרירות על כך שמשה הפסיק לקיים איתה יחסי זוגיות ואישות. מרים מזדעזעת וטוענת יחד עם אהרון: "וְהִלֵּא גַם בְּנֵי דָבָר וְלֹא פִרְשָׁנוּ מִפְּרִיָּהּ וּרְבִיָּהּ!". הם מבינים שאין שום היתר מוסרי שמאפשר לאדם לפרוש מהמחויבות לאשתו בגלל קירבה רוחנית כזו או אחרת - הרי אפילו האבות והנביאים הגדולים ביותר לא עשו זאת. אלוהים נאלץ להתערב ולהסביר באופן מפורש שמדובר בציווי אלוהי חריג שהוענק אך ורק למשה פנים אל פנים ("אֲנִי אֶמְרָתִי לוֹ לְפָרֹשׁ מִן הָאִשָּׁה"), ואינו מהווה מודל לחיקוי לשום אדם אחר.

האהבה חביבה מבית המקדש

מתוך הבנה זו, ההלכה הארץ-ישראלית מגבילה משמעותית יציאה מהבית אפילו למטרות קודש. בניגוד לבבל (שם התיירו כאמור שנים ארוכות), המשנה מתירה לתלמיד חכם להיעדר מהבית 30 יום בלבד ללא רשות. גם כשיש הסכמה מטעם האשה, נדרשת רוטציה קפדנית, כפי שעשו הפועלים בבניין בית המקדש בימי שלמה המלך: "חֲדָשׁ יְהִי בְלִבָּנוֹן שְׁנִים חֲדָשִׁים בְּבֵיתוֹ". על כך דורש רבי אבין באופן בהיר וחד: "חֲבַב הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא פָּרְיָהּ וּרְבִיָּהּ יוֹתֵר מִבֵּית הַמִּקְדָּשׁ" (17).

תורת ארץ ישראל מלמדת אותנו שהזוגיות איננה מותרות חילונית או פונקציה תועלתנית. הבסיס הראשון והקריטי ביותר לכל קשר זוגי הוא הנוכחות - הנוכחות הפיזית בבית, השותפות בנטל והשקיפות בקבלת החלטות. השלמות הרוחנית שלנו לא דורשת מאיתנו לברוח אל המדבר או לעזוב לשנות לימודים ארוכות, אלא לבנות חיים של אהבה ונוכחות יומיומית, ממש כאן, בעולם הזה.

תלמוד בבלי כתובות סב, ב | רבי עקיבא ורחל

- 1 רבי עקיבא היה רועה בבית 'כלבא שבוע'. ראתה אותו בתו שהיה צנוע ומעלה, אמרה לו: אם מתקדשת אני לך, תלך לבית רב? אמר לה: כן.
התקדשה לו בצנועה ושלחתו.
שמע אביה, הוציאה מביתו, והדיר אותה מנכסיו.
- 2 הלך יושב 12 שנה בבית רב, באשר בא, באו אלו 12,000 תלמידים.
שמע לאותו הגזון שאומר לה (לאשתו): עד מתי את חיה כאלמנה חיה? אמרה לו (לוקן): אם היה מקשיב לי, היה הולך 12 שנים נוספות. אמר (לעצמו): (אם כן) ברשות אני עושה.
הלך וישב 12 שנה נוספות בבית רב, באשר בא, באו אלו 24,000 תלמידים.
שמעה אשתו ויצא לפניו. אמרו לה שכנותיה: תשאלי מאתנו בגדים. אמרה להן: יודע צדיק נפש בהמותו (משלי יב, י). באשר הגיעה לפניו, נפלה על פניה והיתה מנשקת רגליו, באו שמעיו לדוחפה, אמר להם (רבי עקיבא): הניחו לה! שלי ושלכם - שלה הוא.

ספרי במדבר בהעלתך | ציפורה ומשה

- 3 ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כשית לקח: ויאמרו הרק את במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וישמע ה': והאיש משה עניו מאד מפל האדם אשר על פני האדמה: (במדבר יב, א-ג).
- 4 ותדבר מרים ואהרן במשה - מנין היתה מרים יודעת שפרש משה מפריה ורביה?
(א) אלא שראתה את צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים. אמרה לה (מרים): מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים? אמרה לה (צפורה): אין אחיך מקפיד בדבר. לך ידעה מרים, ואמרה לאחיה, ושניהם דברו בו.
- (ב) רבי נתן אומר: מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר: וירץ חננאל ("וירץ למשה ויאמר אלך ומידד מתנבאים בפתח") (במדבר יא, כו), כיין ששמעה צפורה אמרה: אוי לנשותיהם של אלו. בכך ידעה מרים, ואמרה לאחיה, ושניהם דברו בו...
- 5 ויאמרו הרק את במשה דבר ה' -
(א) והלא אף עם אבותינו דבר הקדוש ברוך הוא, ולא פרשו מפריה ורביה!
(ב) והלא גם בנו דבר ולא פרשנו מפריה ורביה! ...
- 6 פה אל פה אדבר בו - (אני) אמרתי לו לפרש מן האשה! ...

אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו | סיפורו של רבי עקיבא

- 7 מה היה תחלתו של רבי עקיבא?
- 8 אמרו: בן ארבעים שנה היה (רבי עקיבא) ולא שנה כלום.
פעם אחת היה עומד על פי הבאר אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: הפנים שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא (האם אין אתה קורא) **אבנים שחקו מים**? (איוב יד, יט). מיד היה רבי עקיבא דן קל וחמר בעצמו: מה רף פסל את הקושה דברי תורה שקשין בברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם.
מיד חזר ללמוד תורה.
- 9 הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. אמר לו (רבי עקיבא): רבי, למדני תורה!
אחז רבי עקיבא בראש הלוח, ובנו בראש הלוח.
כתב לו "אלף בית" - וְלִמְדָהּ. "אלף תו" - וְלִמְדָהּ. תורת פהנים - וְלִמְדָהּ.
היה לומד והולך עד שלמד כל התורה בלה.
- 10 הלך וישב לו לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע, אמר להם (רבי עקיבא): רבותי, פתחו לי טעם משנה.
כיון שאמרו לו הלכה אחת, הלך וישב לו בינו לבין עצמו אמר:
"אלף" זו למה נכתבה? "בית" זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר?
חזר ושאלו והעמידו בדברים.
רבי שמעון בן אלעזר אמר: אמשיל לך משל למה הדבר דומה, לסתת שהיה מסתת בחרים. פעם אחת נטל קרדמו בידו, והלך וישב על ההר, והיה מכה מפניו צרורות דקות, ובאו בני אדם ואמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם (הסתת): הרי אני עוקרו ומטילו בתוך הירדן. אמרו לו: אי (אין) אתה יכול לעקר את כל ההר.
היה מסתת והולך עד שהגיע אצל סלע גדול, נכנס תחתיו, סתרו ועקרו והטילו אל הירדן, ואמר לו: אין זה מקומה אלא מקום זה.
כך עשה להם רבי עקיבא לרבי אליעזר ולרבי יהושע.
אמר לו רבי טרפון: עקיבא, עליך הפתוב אומר: **מבכי נהרות חבש ותעלמה יצא אור** (איוב כח, יא) - דברים המסתרים מבני אדם הוציאם ר' עקיבא לאורה.
- 11 בכל יום ויום היה מביא חבילה של עצים, חציה מוכר ומתפרנס, וחציה מתקשט בה.
עמדו עליו שכניו ואמרו לו: עקיבא, אבדתנו בעשן מכר אותנו לנו וטל שמן בדמיהו ושנה לאור היר.
אמר להם: הרבה ספוקים אני מסתפק בהן: אחד שאני שונה בהן, ואחד שאני מתחמם כנגדן, ואחד שאני יושן בהם (ללמדנו על העניות הגדולה של רבי עקיבא).
- 12 עתיד רבי עקיבא לחיב את כל העניים בדיו.
שאם אומרים להם (לעניים) 'מפני מה לא למדתם תורה?' והם אומרים: 'מפני שעניים היינו'. אומרים להם: והלא רבי עקיבא עני ביותר ומדלדל היה.
ואם אומרים 'מפני טפינו (ילדנו)'. אומרים להם: והלא רבי עקיבא היו לו בנים ובנות.
אלא אומרים להם: מפני שזפתה רחל אשתו.
- 13 בן ארבעים שנה הלך ללמד תורה. סוף שלוש עשרה שנה למד תורה ברבים (נוסח אחר: "בן ארבעים שנה הלך לו לבית הספר, בן ארבעים שנה למד את הכל, וארבעים שנה למד את ישראל").
אמרו: לא נפטר מן העולם עד שהיו לו שלחנות של פסח ושל זהב, ועד שעלה למטותו בסלמות של זהב. היתה אשתו יוצאה בקרדושו ובקעיר של זהב (סוגי תכשיטים).
אמרו לו תלמידיו: רבי בישתנו מפה שעשית לה.
אמר להם (רבי עקיבא): הרבה צער נצטערה עמי בתורה (ובנוסח אחר: "אף היא נצטערה עמי בתלמוד תורה").

תלמוד ירושלמי שבת ו א | עיר של זהב

- 14 מעשה ברבי עקיבא שעשה לאשתו עיר של זהב.
 ראתה אשתו של רבן גמליאל וקנאה בה. באה ואמרה לפני בעלה. אמר לה: וכי כך עשית לי כמו שהיא עשתה לו? ! שהיתה מוכרת מקלעות ראשה ונותנת לו כדי שיעסק בתורה.

תלמוד ירושלמי פאה א ח | התייעצות רבי עקיבא עם רחל

- 15 רבי עקיבא בקשו למנותו פרנס.
 אמר להם: רוצה אני להפיל בביתי.
 הלכו אחריו, שמעו קולו שאומר (לאשתו): אף שיכללו אותי, אף שיבזו אותי.

משנה כתובות ה ו | פרישה מהבית לצורך לימוד תורה

- 16 התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות, שלשים יום.

תלמוד ירושלמי כתובות ה ו | פרישה מהבית לצורך לימוד תורה

- 17 התלמידים יוצאין לתלמוד תורה שלא ברשות בתיקון שלשים יום -
 הא ברשות בתיקון אפלו כמה?
 רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן: וישלחם לבנונה עשרת אלפים בחדש חליפות חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו (מלכים א, ח) - אמר רבי אבין: חשב הקדוש ברוך הוא פריה ורביה יותר מבית המקדש. מה הטעם? חדש יהיו בלבנון שנים חדשים בביתו.
 רב אמר: הבאה והוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה (דברי הימים א כו, א).

בבלי כתובות סא, ב-סב, ב | פרישה מהבית לצורך לימוד תורה

- 18 ברשות כמה? כמה שרוצים...
 19 אמר רב אדא בר אבהו אמר רב: זו דברי רבי אליעזר, אבל חכמים אומרים: התלמידים יוצאין לתלמוד תורה 2 ו-3 שנים שלא ברשות.